

3. Булыка А.М. Слоўнік іншамоўных слоў: У 2 т. Мінск: БелЭн, 1999. Т.1. 736 с.; Т.2. 736 с.
4. Гілевіч Н.І. 3 гісторыі павіннасна-службовай тэрміналогіі ў беларускай мове: (На матэрыялах пісьменнасці XV–XVII стст.) // Вопросы литературы и языка. Мінск, 1968. С.156–163.
5. Гістарычны слоўнік беларускай мовы: У 18 вып. Мінск: Навука і тэхніка, 1982–1999.
6. Дайнека Л. Меч князя Вячкі; След ваўкалака: Раманы. Мінск: Юнацтва, 1993. 606 с.
7. Іпатава В.М. За морам Хвалынскім: Аповесці, апавяданні. Мінск: Маст. літ., 1989. 351 с.
8. Іпатава В. Прадыслава: Аповесці і апавяданні. Мінск: Беларусь, 1977. 272 с.
9. Ліпскі У.С. Невядомы: Аповесць пра Ігната Грынявіцкага. Мінск: Маст. літ., 1990. 295 с.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. М.Р. Судніка, Н.М. Крыўко. Мінск: БелЭн., 1999. 784 с.
11. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. Мінск: БелСЭ, 1977–1984.
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. М.: Прогресс, 1986–1987.
13. Чаропка В. Храм без Бога: Раман. Мінск: Маст. літ., 1992. 261 с.
14. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 1–8. Мінск: Навука і тэхніка, 1978–1993.

Ж.Я. Белакурская

АКСІЯЛАГІЧНАЯ СПЕЦЫФІКА АНХІСТОНІМА ПРЫ АЦЭНЦЫ МАСТАЦКАГА ТЭКСТУ

Аналіз тэксту як складанага поліфункцыянальнага знакавага комплексу займае ў апошні час усё большае месца ў працах моваведаў, літаратуразнаўцаў і ўвогуле спецыялістаў-гуманітарыяў самага шырокага профілю. Сярод праблем, якія даследуюцца вучонымі, адной з найважнейшых з’яўляецца праблема адэкватнага ўспрыняцця, разумення і ацэнкі тэксту.

Ацэнка тэксту, рэпрэзентам якога выступае вядомая асоба, у значнай ступені залежыць ад каштоўнаскай ацэнкі дзейнасці таго ці іншага пісьменніка, замацаванай у моўным мысленні носьбітаў мовы.

Як вядома, імя ў мове функцыянуе як нейкае нерасчлененае адзінства дзейнасці асобы і яе ацэнкі, уяўляючы сабой стэрэатыпнае выслоўе, што апісвае культурна-гістарычны вопыт соцыуму. У сувязі з гэтым цікавасць уяўляе параўнальны аналіз тэкстаў, аўтарамі якіх

з’яўляюцца як вядомыя ў беларускай літаратуры аўтары, так і маладыя пісьменнікі, менш вядомыя шырокаму чытачу.

Асноўная задача эксперыменту – выявіць ступень уплыву імя аўтара (анхістонаіма) на агульную ацэнку мастацкага тэксту.

Для выяўлення ацэнак быў праведзены эксперымент, у ходзе якога 10 студэнтам 4 курса былі прапанаваны чатыры мастацкія тэксты аднолькавага аб’ёму наступных аўтараў: 1. Я. Колас. 2. У. Арлоў. 3. Т. Бондар. 4. М. Гарэцкі.

У серыі “А” эксперыменту імя аўтара тэксту адпавядала напісанаму ім тэксту. Тэксты ацэньваліся наступнымі баламі: “1” (“дрэнна”), “2” (“сярэдне”), “3” (“добра”).

У ходзе эксперыменту выкарыстоўвалася не шкаліраванне тэкстаў, а толькі іх ранжыраванне па трохбальнай сістэме. Студэнтам прапаноўвалася таксама ўказаць матывы сваіх ацэнак. У выніку атрыманы ацэнкі “нецікава” (“1”), “так сабе” (“2”), “добра” (“3”) і г. д. У некаторых выпадках студэнты параўноўвалі тэксты паміж сабой (ацэначнае супастаўленне): “добра, паколькі лепш за іншыя”, “сярэдне, хоць і не вельмі цікава” і г. д. Тэксты супастаўляліся таксама з эталонамі (вобразамі), якія склаліся ва ўяўленні рэспандэнтаў: “чытала лепшыя творы гэтага аўтара”.

Паколькі ў прапанаваных творах абазначалася асоба аўтара, выяўляўся яго ўласны погляд на з’явы, то зразумела, што аўтар такога тэксту разглядаўся чытачамі як нейкая значная асоба. Напрыклад, многія студэнты лічылі, што калі тэкст напісаны Коласам, то гэты тэкст павінен быць адпаведным і ацэнкі яго павінны мець праспектыўна-дадатную канатацыю: “змястоўна і цікава” (“3”), “добры стыль” (“3”), “цудоўна, як і ўсё ў Коласа” (“3”). Калі тэкст не спадабаўся, то мелі цесца такія адказы: “чакала большага” (“1”), “нудна, не хапае дынамізму” (“1”) і інш.

Вынікі эксперыменту “А” можна паказаць у выглядзе табліцы 1.

Табліца 1

Серыя “А”

№	Тэкст	Дрэнна	Сярэдне	Добра	Сума ацэнак	Месца тэксту
1.	Я. Колас		10	15	25	2
2.	У. Арлоў		3	27	30	1
3.	Т. Бондар	2	10	9	21	3
4.	М. Гарэцкі	4	6	8	18	4

Такім чынам, тэкст № 1 (Я. Колас) ацэнены ў асноўным як “сярэдни”, тэкст № 2 (У. Арлоў) як “добры”, тэкст № 3 (Т. Бондар) – як “дрэнны”, тэкст № 4 (М. Гарэцкі) – як “вельмі дрэнны”.

Ацэначныя разважанні студэнтаў наступныя: “змястоўны тэкст” (“3”), “актуальны па змесце” (“3”).

Пры гэтым у некаторых выпадках вобраз аўтара, аказваючы вырашальны ўплыў на чытачоў, інтэрферыраваў з праекцыяй тэксту і ўплываў на ацэначнае меркаванне аб тэксце. Падаваліся наступныя матывіроўкі ацэнак: “толькі аўтарытэт Коласа, а на самой справе не вельмі” (у той жа час тэкст ацэньваўся як “добры” (“3”), “паставіў “сярэдне”, толькі з-за аўтарытэту” (“2”), “трэба ацаніць так, каб не праявіць свой дрэнны густ” (“2”) і інш.

У серыі “Б” эксперыменту студэнтам былі прапанаваны тэксты без імя аўтара. Вынікі прадстаўлены ў табліцы 2.

Табліца 2

Серыя “Б”

№	Тэкст	Дрэнна	Сярэдне	Добра	Сума ацэнак	Месца тэксту
1.	Я. Колас	5	8	3	16	3
2.	У. Арлоў		2	27	29	1
3.	Т. Бондар	7	6		13	4
4.	М. Гарэцкі	2	2	21	25	2

Такім чынам, самымі высокімі баламі ацэнены тэкст У. Арлова, самую нізкую ацэнку атрымалі тэксты Т. Бондар і Я. Коласа.

Калі параўнаць дадзеныя вынікі з вынікамі серыі “А”, у якой тэксты падаваліся з іменем аўтара, то можна зрабіць наступны вывад: наяўнасць у тэкстах анхістонімаў Я. Колас і У. Арлоў паляпшала ацэнку тэкстаў, а наяўнасць у тэкстах анхістоніма, напрыклад, Т. Бондар пагаршала ацэнку тэксту (гл. табліцу 3).

Табліца 3

№	Тэкст	Серыя “А”		Серыя “Б”	
		балы	месца	балы	месца
1.	Я. Колас	25	2	16	3
2.	У. Арлоў	30	1	29	1
3.	Т. Бондар	21	3	13	4
4.	М. Гарэцкі	18	4	25	2

Больш выразна ўплыў імя аўтара на ацэнку тэксту можна прасачыць з дапамогай “3-1” эксперыменту (змена першая), у якім мы змянілі прозвішчы (анхістонімы) аўтараў тэкстаў: тэкст М. Гарэцкага быў прыпісаны

Я. Коласу, тэкст Я. Коласа – М. Гарэцкаму; тэкст У. Арлова – Т. Бондар, адпаведна тэкст Т. Бондар – У. Арлову. Вынікі эксперыменту паказаны ў табліцы 4.

Табліца 4

Серыя “3-1”

№	Тэкст	Дрэнна	Сярэдне	Добра	Балы	Месца
1.	Я. Колас (“М. Гарэцкі”)		6	18	24	3
2.	У. Арлоў (“Т. Бондар”)		4	24	28	1
3.	Т. Бондар (“У. Арлоў”)		4	24	28	1
4.	М. Гарэцкі (“Я. Колас”)		6	21	27	2

Як бачна, змены ў ацэнках увогуле нязначныя. Аднак, калі параўнаць гэтыя дадзеныя з дадзенымі серыі “А”, то відаць, што амаль не змянілася ацэнка тэксту Я. Колас і У. Арлова, якія занялі адпаведна 2 і 1 месцы.

У ацэнках астатніх тэкстаў адбыліся зрухі. Так, узрасла ацэнка тэксту М. Гарэцкага. Паводле нашай гіпотэзы, гэта адбылося па той прычыне, што яму быў прыпісаны анхістонім Я. Коласа (з пазіцыі 4 ён перамясціўся на 2). Параўнальны аналіз ацэнкаў тэкстаў змешчаны ў табліцы 5.

Табліца 5

Эксперымент	Тэкст			
	Я. Колас	У. Арлоў	Т. Бондар	М. Гарэцкі
Серыя “А”	25	30	21	18
Серыя “3-1”	27	28	28	24

Аднак, як паказаў эксперымент серыі “№ 1”, змена анхістонаў не дала магчымасці зрабіць адназначныя вывады аб уплыве перастаноўкі. У сувязі з гэтым, у наступнай серыі эксперыменту “3-2” (змена другая) анхістонімы змяняліся наступным чынам: тэксту Я. Коласа прыпісаны анхістонім У. Арлоў, тэксту У. Арлова – анхістонім М. Гарэцкі, тэксту М. Гарэцкага – анхістонім Т. Бондар. Вынікі паказаны ў табліцы 6.

Табліца 6

Серыя “3-2”

№	Тэкст	Дрэнна	Сярэдне	Добра	Балы	Месца
1.	Я. Колас (“У. Арлоў”)	5	4	9	18	3
2.	У. Арлоў (“Я. Колас”)		10	15	25	1
3.	Т. Бондар (“М. Гарэцкі”)		10	15	25	1
4.	М. Гарэцкі (“Т. Бондар”)	4	2	15	21	2

Дастаткова значнымі аказаліся зрухі ў ацэнцы тэксту Т. Бондар, якому быў прыпісаны анхістонім М. Гарэцкі. Гэты тэкст перамясціўся на 1 месца. Адбылося таксама пагаршэнне ацэнкі тэксту Я. Коласа пад уплывам анхістоніма У. Арлоў. Тэкст перамясціўся з 2 месца ў “А” на 3 ў “З-2”, і, адпаведна, паляпшэнне ацэнкі тэксту Т. Бондар пад уплывам анхістоніма М. Гарэцкага: тэкст перамясціўся з 3 на 1 месца ў “З-2”.

Дадзеныя супастаўлення пададзены ў табліцы 7.

Табліца 7

№	Тэкст	Месца				Балы				Агульн. кольк. балаў	Агульн. месца
		А	Б	З-1	З-2	А	Б	З-1	З-2		
1.	Я. Колас	2	3	2	1	25	16	27	25	93	2
2.	У. Арлоў	1	1	1	3	30	29	28	18	105	1
3.	Т. Бондар	3	4	1	2	21	13	28	21	83	4
4.	М. Гарэцкі	4	2	3	1	18	25	24	25	92	3

Пры правядзенні серыі эксперыментаў “З-1” і “З-2” у студэнтаў узніклі пытанні адносна аўтарства тэкстаў. Так, некаторыя студэнты сцвярджалі, што тэксты, магчыма, не належаць тым аўтарам, імёны якіх стаяць пад загалоўкам. Гэта заўважылі студэнты, якія глыбока ведаюць творчую манеру Я. Коласа. Так, напрыклад, студэнтка наконт тэксту з анхістонімам У. Арлоў адзначыла, што тэкст напамінае стыль Я. Коласа. Аналагічныя заўвагі былі зроблены аб тэксце з анхістонімам М. Гарэцкі. Аднак пасля таго, як чытачам паведамлялася, што тэксты напісаны аўтарамі ў маладосці і/ці знойдзены нядаўна, чытачы прымалі гэту заўвагу і не імкнуліся ў самім тэксце знайсці факты змястоўнага і моўнага кшталту, якія пярэчылі б словам эксперыментатара.

На аснове праведзенага эксперыменту можна зрабіць наступныя высновы:

1. Эксперымент дазваляе выдзеліць з шэрагу праекцый тэксту нейкі яго інварыянт. Выяўляючы сярэдняю ацэнку тэкстаў, можна тым самым змадэліраваць ацэначны (каштоўнасны) профіль чытачоў і наблізіцца да выяснення аб’ектыўных параметраў тэксту, якія існуюць незалежна ад індывідуальных праекцый чытачоў. Параўнанне ацэначных (каштоўнасных) каэфіцыентаў тэкстаў дае магчымасць класіфікаваць тэксты аб’ектыўна, папярэдняя класіфікацыйная іерархія некаторых тэкстаў можа быць выяўлена пры дапамозе падліку колькасці балаў, якія набраныя тым ці іншым тэкстам. Вынікі эксперыменту пацвердзілі высокі

рэйтынг тэкстаў У. Арлова, Я. Коласа, больш нізкую ацэнку атрымалі тэксты М. Гарэцкага і Т. Бондар.

2. У самым агульным выглядзе ацэнкі, што даваліся тэкстам, можна разглядаць як сэнсавыя апорныя кропкі ў пэўнай семантычнай прасторы і ідыялекту рэспандэнтаў. З’яўляючыся структурна значымымі элементамі іх семантычнага профілю, гэтыя ацэнкі ўяўляюць сабой спецыфічныя сігналы каштоўнасных арыентацый, што выяўляюцца пры ўзаемадзеянні чытача і тэксту.

3. Ацэнкі тэкстаў з улікам змены анхістонімаў даюць магчымасць атрымаць пэўныя дадзеныя аб механізме ўзнікнення праекцый чытачоў і ролі тых змястоўна-моўных структур, якія вызначаюць іх аксіялагічную значнасць. З гэтага пункту погляду ў анхістонімах даецца аксіялагічная характарыстыка.

4. Анхістонім аказвае ўплыў на ацэнку тэксту рэспандэнтамі, фарміруючы каштоўнасныя меркаванні аб тэксце, г. зн. ён з’яўляецца адным з вызначальных фактараў пры ўспрыняцці тэксту.

5. Каштоўнасная ацэнка тэксту не з’яўляецца пастаянным дадзеным. Схільнасці і густы чытача маюць зменлівы характар, абумоўлены, найперш, прыярытэтамі масавай культуры.

А.И. Головня

СПЕЦИФИКА ЛЕКСИКИ ПОЭТИЧЕСКОГО СТИЛЯ А.С. ПУШКИНА

Особенности языка художественной литературы в целом определяются несколькими факторами. Ему присуща широкая метафоричность, образность языковых единиц почти всех уровней, наблюдается использование синонимов всех типов, многозначности, разных стилевых пластов лексики. Кожина М.Н. пишет: “все средства, в том числе нейтральные, призваны служить здесь выражению системы образов, поэтической мысли художника”. В художественном стиле (по сравнению с другими функциональными стилями) существуют свои законы восприятия слова. Значение слова определяется целевой установкой автора, жанровыми и композиционными особенностями того художественного произведения, элементом которого является это слово. Оно в контексте литературного произведения может приобретать